

EKONOMIKOS IR INFORMATIKOS TERMINIJOS INFORMATYVUMAS

Elvyra Vida Tadauskienė

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius

Straipsnyje nagrinėjamas ekonomikos ir informatikos terminijos informatyvumas. Kadangi egzistuoja dvi terminijos rūšys (tarptautinė ir lietuviška), verčiant yra svarbu jas suvienodinti. Teikiamos rekomendacijos, kada vartoti tarptautinius žodžius, o kada – jų lietuviškus atitikmenis. Tam reikalui daugiau dėmesio turėtų skirti kalbos priežiūros institucijos ir žodynų autoriai.

Reikšminiai žodžiai: ekonomikos ir informatikos terminija, tarptautinė, lietuviška terminija, bendrinė kalba, daugiareikšmis, kontekstas, svetimybė, skolinys, naujadaras, lietuviškas atitikmuo, pakaitas, (ne)informatyvus.

Įvadas

Terminijos paskirtis – tiksliai, aiškiai ir trumpai apibūdinti ekonomikos ir informatikos dalykus bei reiškinius (kategorijas) (Buhlmann 2002: 33–35). Iš pavadinimo visi vartotojai turėtų vienodai suprasti, apie ką kalbama ar rašoma. Kuriant terminiją, susiduriama su kai kuriomis kliūtimis. Paprastai terminas vadinamas vienu iš bendrinėje kalboje vartojamų žodžių. Tačiau daugelis bendrinės kalbos žodžių yra daugiareikšmiai ir susiję su kontekstu. Jei pristingame bendrinės kalbos žodžių, kurie pakankamai aiškiai ir tiksliai apibūdintų termino turinį, mes pasitelkiame sutartinius žodžius, kurie bendrinėje kalboje turi vienokią prasmę, o vartojami kaip terminai įgyja naują reikšmę, arba naujadarus, kurių nėra bendrinėje kalboje. (Schippa 1992: 233–235). Sutartiniai žodžiai ir naujadarai, kaip terminai, įteisinami, jei imami plačiai vartoti mokslo, verslo, dokumentų ir bendrinėje kalboje.

Tiriamąo darbo semantinė analizė

Kadangi terminija, kaip ir pati ekonomika ir informatika, sparčiai plėtojasi, aktualus yra jos

suvienodinimo klausimas, tai yra kuriai nors kategorijai apibūdinti būtų vartojamas tam tikras terminas. Kitaip skirtingus terminus vartojantys specialistai, verslininkai, sandorio šalys gali nesusikalbėti. Šios blogybės padės išvengti ekonomikos ir informatikos terminų žodynai. Tačiau nelengva atsakyti į klausimą, kam teikti pirmenybę – gyvajai kalbai (terminijai) ar žodynams.

Kyla ir kita opi problema – terminijos dvi-kalbystė. Greta tarptautinės ekonomikos ir informatikos terminijos, vartojamos tarptautinių sandorių, korespondencijos ir ryšių kalboje, turime ir lietuvišką šalies viduje, nes daugeliui ji aiškesnė, suprantamesnė už tarptautinę (anglišką). Dėl šios priežasties būtina suderinti tarptautinės ir lietuviškos terminijos vartojimą. Remdamiesi tarptautinių ir lietuviškų ekonomikos ir informatikos terminų semantine analize, manome, kad užtikrinant terminijos informatyvumą Lietuvos mokslinėje filologijos literatūroje, ekonomikos ir informatikos leidiniuose terminijos kūrimo ir vartojimo klausimai nagrinėti per mažai – tik kai kuriais aspektais, pavyzdžiui, tarptautinių terminų vertimas, atsižvelgiant į

kontekstą (Tadauskienė 2004: 93–96; 87–100). Tarkime, tarptautinis terminas turi daug reikšmių ir jį išversti neįmanoma vienu žodžiu (prireikia kelių žodžių) arba žodyne siūlomas žodis retai vartojamas ir ne visiems suprantamas. Ar ne paprasčiau būtų vartoti tarptautinį terminą, užuot kvaršinus galvą, kaip jį išversti į lietuvių kalbą? Ar būtina laikytis žodyno? Manytume, kad nebūtina. Plėtojantis terminijai, vis labiau tampa aišku, kad žodynas turėtų būti tik kaip pagalbinė priemonė, padedanti suvienodinti terminų pavadinimus arba ieškant sinonimų. Kadangi skoliniai, vartojami kaip lietuviškų terminų sinonimai, gali būti nepakankamai informatyvūs ir tikslūs, žodynuose jie turėtų būti pažymėti kaip nerekomenduojami žodžiai. Žodynų sudarytojai neturėtų atsilikti nuo sparčios ekonomikos ir informatikos terminijos raidos ir fiksuoti ją žodynuose.

Didelių abejonių kelia naujų kūrmas žodynuose, jei jie nesiejami su bendrine lietuvių kalba. Žinoma, verčiant tekstus (rašytinius ir bendrinės kalbos) kalbininkai pataria kiek įmanoma vengti svetimybų. Tačiau jei vienu žodžiu apibūdintas tarptautinis terminas verčiamas aprašomuoju būdu, tai yra keliais žodžiais, kažin ar jis prigis terminijoje. Tokiu atveju paprasčiau vartoti daug trumpesnį skolinį, prireikus jį išsamiau paaiškinti. Kartais tarptautinį terminą, turintį kelias reikšmes arba jam įgijus tam tikrą reikšmę, geriau versti lietuvišku atitikmeniu.

Pailiustruosime pavyzdžiais. Tokie informatyvūs, aiškūs, tikslūs, sudaryti iš vieno žodžio, yra skoliniai, neturintys lietuviško atitikmens: *ekonomika, informatika, chronologija, kreditas, konstrukcija, kontaktas, kompromisas, kompleksas, kodas, modifikacija (modifikavimas), modelis, programa, prioritetas, tranzitas, diferencijavimas, funkcija, operacija, hierarchija, grupė, grafikas, geometrija* ir daugelis kitų. Jei skolinys užsienio kalba turi kelias reikšmes, o vartojamas ekonomikoje ir informatikoje įgyja tam tikrą reikšmę, tačiau skaitytojui, pašnekovui arba kam nors ji gali būti nežinoma, geriau tokios svetimybės vengti, o jei neįmanoma, reikėtų paaiškinti lietuviškai.

Pavyzdžiui, *condensation* (angl.) bendrinėje kalboje gali reikšti virtimas skysčiu (dujomis), sutrumpinimas (teksto), sutirštinimas (skystas produktas), aprasojimas. Informatikoje šiuo tarptautiniu terminu apibūdinamas glaudinimas. Jei versime jį žodžiu *kondensavimas*, ne visi supras, ką tai reiškia.

Komentaras yra ekonomikos ir informatikos terminijoje paplitęs skolinys nuo žodžio *comment*. Jis turi visiškai adekvatų lietuvišką atitikmenį *paaiškinimas (pastaba)*, todėl šie žodžiai gali būti vartojami kaip sinonimai. Lietuviškoje terminijoje pasitaikanti svetimybė *generalizacija (generalization)* daug kam gali būti nesuprantama, juolab kad ji, nelygu kontekstas, gali reikšti nevysiškai tapačius dalykus: apibrėžimas, bendroji (visuotinė) taisyklė, apibendrinimas. Taip pat *genezė (genesis)* yra ne visiems suprantamas skolinys. Lietuviškai jį galima apibūdinti žodžiu *kilmė* arba *pradžia*, atsižvelgiant į kontekstą.

Granuliavimas, granuliacija (angl. *granulation*) reiškia pavertimą grūdėliais. Be to, šis ekonomikos terminas reiškia ir skaldymą, smulkinimą (kokių nors gabalų).

Difuzija (angl. *diffusion*) lietuviškai suprantama kaip medžiagos savybė skliti toje pačioje medžiagoje arba susiliečiančiose medžiagose. Kadangi trumpesnio atitikmens šiam reiškiniui apibūdinti neturime, priimtinesnis yra skolinys.

Diletantu (angl. *dilettante*) lietuvių kalboje apibūdinamas menkai išmanantis, neturintis profesionalaus pasirengimo neprofesionalus žmogus. Kadangi neturime tikslaus apibūdinimo, labiau tiktų skolinys.

Informatikos ir ekonomikos terminijoje gana dažna nedaugeliui suprantama svetimybė *dimensija* (angl. *dimension*), turinti daug reikšmių: dydžio vienetas, išreikštas matmuo (matematikoje), problemos aspektas, situacijos mastas, užmojis, verslo, užduoties, plano svarba. Taigi vietoj skolinio *dimensija* vartotini lietuviški informatyvesni nei skolinys apibūdinimai.

Lietuviško žodžio *chroniškas* ir angliško *chronic* reikšmės nevysiškai tapachios. Lietuvių kalboje *chronišku* vadinamas koks nors lėtinis,

ilgesnį laiką trunkantis procesas (pavyzdžiui, negalavimas, liga), dažniausiai kaip neigiamas, nepageidaujamas. Vargu ar šia sietimybė galima ekonomikoje ir informatikoje apibūdinti ką nors įprasta, „kas nuolat vyksta“, pavyzdžiui, duomenų tikrinimą, ženklų išskyrimą.

Skolinys *detektorius* (angl. *detektor*) vargu ar aiškesnis už lietuvišką *iešikklis*, o detalus (angl. *detailed*) informatyvesnis už lietuvišką atitikmenį *smulkus*.

Žodis *determinantas* (angl. *determinant*) ne visiems suprantamas, jį galima apibūdinti lietuvišku aiškesniu žodžiu *veiksny*s (lemiamas, svarbiausias).

Skolinys *normalus*, nors ir turi lietuvišką pakaitą *įprastas* (*vidutinis*) (būsena, padėtis), yra taip paplitęs lietuvių kalboje, kad dėl jo kaip lietuviško termino sinonimo vartojimo jokių keblumų nekyla.

Tą patį galima pasakyti apie skolinio *kolosalus* ir jo lietuviško pakaito (sinonimo) *didžiulis* vartojimą.

O štai informatikoje *dubleris* (angl. *doubler*) vartojamas dvigubintuvui apibūdinti, gali suklaidinti, nes bendrinėje lietuvių kalboje dubliu dažniausiai vadinamas antrinė (rezervinis žaidėjas, firmos atstovas).

Fiberis (angl. *fiber*) ne visiems aiškus skolinys, juk turime suprantamesnį ir tiksliai apibūdinantį aptariamą objektą žodį *šviesolaidis*. Sietimybė *kapitalas* (angl. *capital*) ekonomikos terminijoje neturi lietuviško pakaito, reiškia turtas, vertybė. Tačiau informatikos terminijoje *capital* gali reikšti ir visiškai ką kita – tai didžiosios (raidės). Taigi jas pavadinę skoliniu *kapitalas* galime suklaidinti pašnekovą. Jis nesupras, apie ką kalbama.

Kondicija (angl. *condition*) lietuviškai suprantama kaip produkcijos, tam tikrų prekių reikiama kokybė. Bendrinėje anglų kalboje *condition* yra, pavyzdžiui, gyvenimo būklė, sąlygos. Informatikoje šis tarptautinis terminas reiškia kompiuterio, darbo įrenginio režimas. Vengiant nesusipratimų, reikėtų vartoti lietuvišką pakaitą.

Defoltas (angl. *defolt*) – numatymas arba nutylėjimas, informatikoje, nelygu kontekstas, gali turėti ir kitokių reikšmių: sutartinis (diskasukis), standartinis (šriftas), veikiantis (diskasukis). Tad lietuviškoje informatikos terminijoje reikėtų vengti šio skolinio kaip neinformatyvaus ir daugiareikšmio.

Anglų kalbos žodis *exponent* reiškia atlikėjas, o informatikoje – laipsnio rodiklis, *exponent sing* – skaičių eilės ženklas. Todėl patartina vengti profesinėje kalboje pasitaikančio skolinio *exponentas*.

Išvados

Be abejo, raštvedyboje ir oficialiojoje kalboje pirmenybė teikiama valstybinei lietuvių kalbai, ne išimtis ir ekonomikos bei informatikos terminija. Tačiau manome, kad šios nuostatos laikymasis neturėtų trukdyti laisvai plėtoti terminijai, dėl to neturėtų nukentėti terminijos informatyvumas ir vartojimo patogumas. Kalbos priežiūros institucijos ir žodynų autoriai galėtų labiau prisidėti sprendžiant aktualius skolinių ir lietuviškų atitikmenų vartosenos klausimus ir taip užkirsti kelią abejotinoms ir klaidinamoms sietimybėms plisti.

Literatūra

- Buhlmann, R.; Fearn, A. 2000. *Handbuch des Fachsprachenunterrichts*. Verlag Tübingen.
- Schippan, T. 1992. *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer Verlag.
- Tadauskienė, E. V. 2004. „Informatikos terminų netikslaus vertimo iš užsienio į lietuvių kalbą klaidos ir priežastys“, *Filologija* 12: 93–96.
- Tadauskienė, E. V. 2004. „Tarptautinių rinkos ekonomikos terminų netinkamų vertimų priežastys“, *Filologija* 12: 97–100.

INFORMATIVENESS OF ECONOMICS AND INFORMATION TERMINOLOGY

Elvyra Vida Tadauskienė

Informativeness of economics and information terminology is being discussed in the article. As there exist too types of the terminology (international and Lithuanian), when translating it is necessary to make them uniform. Recommendations are given when to use international words and when their Lithuanian equivalents. When dealing with the problem a bigger contribution should be introduced to this by the language surveillance institutions and the authors of the dictionaries.

Keywords: economics and information terminology, international and Lithuanian terminology, appellative language, polysemous, context, foreign words, borrowing, neologism, Lithuanian equivalent, substitute, (un)informative.

Įteikta 2006-04-20; priimta 2006-05-16